Relat d'una dissenyadora esdevinguda formadora de mestres: la passió per la creativitat

Rosa Tarruella*

Resum

Es tracta d'un relat on l'autora va dibuixant les seves maneres de fer en la seva tasca docent a la qual va arribar seguint diferents direccions que es troben i s'entrecreuen i, alhora, comencen, es torcen i es converteixen en un lloc d'aturada. Al seu torn, es descriuen les afinitats que relacionen aquests recorreguts amb els amics i amigues de viatge i les bosses plenes de les sorpreses, desencisos, empentes, i troballes; i el *dropbox* on s'hi van ficant totes les coses –els artistes, els autors, i tot allò que es vulgui– que agraden i ajuden per anar fent feina.

Paraules clau

art, estètica, disseny, gravat, educació artística, formació de mestres

Recepció de l'original: 20 d'octubre de 2013
Acceptació de l'article: 7 de novembre de 2013

Temps d'Educació, 45, p. 183-199 (2013) Universitat de Barcelona

Era a finals dels 50. Els primers diumenges de mes –jo devia tenir 8 o 9 anys– els pares ens duien al meu germà i a mi a veure la col·lecció Cambó de la Virreina, i el que recordo més era l'entrada dins d'un ascensor immens, de color gris verdós setinat, on tots ens col·locàvem en silenci fins que tancaven la porta, i no passava res fins que una sotragada forta era l'avís que havíem arribat i llavors obrien la porta i començàvem a sortir per mirar els quadres. Que només recordi l'ascensor vol dir alguna cosa? L'assiduïtat d'aquelles visites culturals va fer pòsit en la nostra formació? No ho sé amb certesa, no recordo després cap visita a cap museu, i menys a cap galeria, fins anys més tard. És més, quan vivia a Brussel·les on vaig anar a perfeccionar els estudis de disseny gràfic recentment acabats, durant tot el curs 1969 mai se'm va ocórrer visitar el Museu de Beaux Arts que hi ha al costat de la Grande Place. Aquesta constatació no diu massa a favor meu però era així. No va ser fins molt més tard, que vaig començar a interessar-me per l'Art i les seves històries.

En canvi, sí que sempre em va agradar dibuixar. A casa sempre hi havia paper –el pare era corredor de paper de Can Bachs, empresa paperera amb tenda al carrer dels Tallers de Barcelona tancada definitivament el 2011, establiment que semblava un autèntic museu de paper– i llapis, però quan en gaudia més era quan anàvem a casa del

(*) Viu i treballa a Barcelona i Zalesie, Polònia. Artista gravadora i professora emèrita de la Universitat de Barcelona des de 2010. També ha col·laborat durant molts anys amb l'Escola Eina vinculada a la UAB. Membre del grup de recerca consolidat LMI, Laboratori de Mitjans Interactius, UB www.lmi.ub.es/lmi/. Forma part del col·lectiu 13L, un grup d'artistes que fan llibres d'artista. Ha fet exposicions individuals –la majoria arreu dels Països Catalans– des de 1976 i també a Polònia, i ha participat en més de 100 mostres i biennals nacionals i internacionals. Els seus llibres d'artista i la seva obra gràfica, guardonada amb premis, formen part de col·leccions de centres públics i privats, nacionals i internacionals. Adreça electrònica: tarruella.rosa@gmail.com

padrí i les cosines em deixaven els seus llapis de colors: tres o quatre de verd, tres o quatre de vermell, dos o tres de rosa, taronja, quin goig!

Sempre he procurat encomanar als meus alumnes aquesta emoció.

Aquest escrit tractarà de recuperar trossos d'una autobiografia procurant mostrar la vessant professional. Serà un anar i venir de la meva memòria que anirà esbrinant aquella trajectòria de treball. I posats a començar, com que hauré de parlar dels meus gustos, diré que aquest relat no seguirà un ordre cronològic, sinó que més bé d'una cosa o d'un moment anirem cap a d'altres, procurant establir les connexions entre elles. M'agrada molt la imatge del bulb que es parteix i dóna pas a un altre bulb, per això em serveix tant bé la troballa del rizoma deleuzià i ara, precisament, em ve a la memòria un dels darrers episodis de la meva carrera docent. Començo, doncs, pel final.

Ens trobem en una de les primeres sessions d'una assignatura amb estudiants d'educació social. Per un projecte d'art col·laboratiu que anàvem a iniciar al campus, justament per sortir dels materials usuals relatius a la plàstica, vaig proposar que duguessin flors, que podien tallar si el cap de setmana anaven pel camp o podien comprar en cas necessari. Es tractava de dur una flor per persona. Esverats, uns quants van protestar tot dient que què m'havia cregut, això de tallar les flors del camp... Em vaig adonar, un pèl molesta, que alguna cosa no acabava de rutllar en la nostra comunicació. Tant com m'agraden les flors, les plantes, tenir-ne cura, i fer rams tot passejant pel camp... A la sessió següent, entre molts materials duts de casa, van haver-hi moltes flors de roba, altres flors de paper fetes per algú, algunes poques flors naturals i les meves, unes roses que vaig dur de la floristeria. Esperava que en copsessin la diferència, però va ser en va, dominava una idea entre ingènua i perversa d'una ecologia per a mi mal entesa que no malmetés la flor: tallar-la, deien, o arrancar-la, era anar contranatura. Tenir al davant les flors naturals i artificials ens va dur a un diàleg d'estira-i-arronsa on van anar sortint aspectes de l'essència de l'art: l'art com a ficció, l'art com artifici, la bellesa de l'artifici, la bellesa de la natura... l'agressió d'allò bell, allò lleig... el gust pel lleig, el *kischt*, què és lleig, què és bonic... No ens vam posar d'acord, gairebé no es tractava d'això, més aviat vam obrir un debat que va iniciar un bon treball de classe, d'assignatura. No fa falta dir, que el projecte d'art col·laboratiu va anar per un altre camí i va costar, però el resultat que no era precisament «bonic» anava impregnat de significat per a tots els que hi vàrem participar.

Proposar alguna cosa i que hi hagi respostes. El cas, aconseguir que n'hi hagi, cosa a vegades molt difícil... i siguin quines siguin, seguir. És una de les formes de fer la didàctica de l'educació visual i plàstica, que mai he estat segura d'haver après a fer bé. Tampoc és que m'hagi interessat especialment. El que sempre he procurat i he volgut, en la presentació als estudiants d'un treball a fer, és que primer de tot pensessin què volien ells en tant que persones, no en tant que futurs mestres. I seguidament, al compàs dels seus resultats, comencessin a pensar en fer sortir també resultats, als nens i nenes amb qui es trobarien. Que es posessin al seu costat. Pensar en els nens m'ha ajudat a projectar les assignatures dels futurs mestres.

Així que davant del registre de les accions, o dels resultats físics, hem de fer una anàlisi, un exercici de memòria de com ha anat el procés. Què es va plantejar com a problema a resoldre. Què volíem fer –cadascú, o tot el grup– què vam deixar de costat,

quines idees ens van agradar més, com ens vam posar a cercar, quina font visual, quadre, pel·lícula, llibre, performance, espai, teixit, so, olor, contacte, ens va ajudar a fer associacions, quin artista ens va sorprendre, quina escriptora vam començar a seguir... On vam buscar: a la biblioteca? A Youtube? Al carrer? A un container? Als aparadors? I bé, fer aquest «anar cap enrere» davant els resultats infinitament diversos segons un sol problema plantejat, ajuda a creure's una mica a un mateix, a tenir-hi més confiança i interioritzar que l'experiència del procés viscut a classe es pot tornar a començar de nou, una i mil vegades, amb els nens i nenes, amb adults, col·lectius en risc, gent molt gran que té ganes que el dia passi diferent, entusiasmats i motivats o no per fer coses artístiques.

Un dels ítems importants, si no el més important per tal que un projecte arribi a reeixir, em sembla que és el de fer entendre bé la proposta. Acotar-la molt. I, si és possible, proposar la més simple i senzilla, que sembli que no es pot fer gaire cosa amb totes les «contraindicacions» que s'expliciten, per poder arribar a experimentar que «menys és més».

De la meva forma de fer podria deduir-se que he estat un pèl o bastant dictadora? Per algunes de les valoracions de l'alumnat es pot veure que sí, que això és el que pensaven. Però altres observacions –dels pocs que contestaven o afegien el seu parer– mostraven també algun tipus de satisfacció de l'experiència de l'assignatura. I em sembla que no es pot obviar un fet que s'ha anat repetint en algunes generacions d'estudiants de magisteri que he conegut: la seva idea de la plàstica venia bastant atrotinada per no dir que no tenia res a veure amb el sentit coetani que li donàvem els docents del departament. Si amb la curta trobada mútua durant uns mesos a què donava pas l'assignatura, s'arribava a aconseguir un canvi de xip, que l'actitud envers la docència de la plàstica impliqués una altra cosa que el desig o la intenció de fer coses mecàniques, repetides –que no és el mateix que proposar d'inventar mecanismes!– doncs aquest era un dels reptes que gairebé sempre semblava que en un 40% s'havia assolit.

La meva esperança és que, més tard o més d'hora, ens recordem d'algun moment que vam viure junts, alumne i mestre, i al cap del temps, ho hem entès o ho tornem a reviure.

Les valoracions de l'alumnat. Com he dit abans, un 60% dels estudiants de magisteri no estaven gaire o gens motivats per tot el que no fos fer manualitats relaxants, i en topar amb situacions que no semblaven dominar, els feia optar per algun tipus de rebuig. Aconseguir la seva curiositat, una certa empatia, m'era suficient a vegades, notant que alguna mirada era de confiança, d'amistat, encara que n'hi haguessin d'altres més escèptiques. Aquests puntals solitaris, poc nombrosos, sempre em van ajudar molt. Anava a classe per aquelles persones, sobretot. Quan havíem establert una complicitat, ja em sentia millor, m'ajudava a relaxar-me i així «atacava» més els altres alumnes que encara no havien traspassat la barrera de la indiferència. O la de la seva total desaprovació. Algunes sessions, a vegades, no les suportaven. No toleraven no entendre el perquè d'unes accions que els semblaven poc ortodoxes; o volien saber aviat, que els hi fes explícit el sentit d'una proposta que a curt termini semblava que donava uns resultats aparentment lletjos, o efímers, o bruts. La sensació de trobar-se en

un caos com dalt d'un pou del que no en veiem el fons, però d'on flueix sense parar la possibilitat de l'acció.

Em venen a la memòria uns exercicis que fèiem gairebé sempre al principi de les assignatures, que consistien en desplegar a sobre les taules un paper kraft de to obscur, o blanc brut (no era un paper bo, que fa una por tremenda començar a usar), i drets i amb una barreta de carbó fèiem com un dictat: ara anar fent un cercle ben gran amb la mà dreta, a poc a poc; ara tanquem els ulls i passem amb el palmell de la mà esquerra per sobre d'allà on pensem que hem dibuixat... Exercicis que en el seu moment vaig aprendre d'un taller sobre les ensenyances de Rudolf Steiner... Exercicis que els anys han anat recollint les descobertes dels alumnes, les seves sorpreses, els gestos de mans alliberades i alegrement brutes, la petjada de la mà com en les cultures prehistòriques, com en les meravelloses pintures rituals d'Austràlia o Melanèsia. O els recorreguts sobre el paper, de les mans untades amb el fang líquid. Les fortes reticències d'alguns ja només tocant amb un dit aquella pasta viscosa i freda que s'anaven encuriosint i a vegades explotaven en verdader entusiasme tot acariciant petits objectes que anaven perdent la seva significació original per esdevenir només formes, mínimes i anònimes unides pel color del fang que les cobria. Donava alegria posar-les després sobre les estanteries de l'aula. O quan fèiem ciutats amb plaquetes de fang i les instal·làvem a fora sobre l'herba.

Em permeto apuntar una relació visual entre aquells resultats i l'obra que ahir vaig veure pel Youtube d'un artista anglès, ceramista i escriptor, Edmund de Waal, que explica la seva instal·lació de peces ceràmiques al Victoria & Albert Museum, una meravella[1].

Un altre ítem important, i que sembla contradir aquell abans esmentat, és que, també a vegades, el fer sense una finalitat definida és un bon camí per aconseguir resultats que es van concretant mica en mica, o inesperadament. Però a propòsit de les situacions en què jo intencionadament provocava el desconcert, i pròpiament un bon caos, haig d'explicar una cosa que va afectar molt favorablement la forma en què des de llavors, a mitjans dels 90, vaig plantejar els treballs. Em va ajudar molt una conversa mantinguda durant el llarg trajecte d'avió cap al Perú, on vam anar per una cooperació amb una universitat d'aquell país. Allà ens vam gairebé conèixer, eren elles dues pedagogues, una d'elles especialista en didàctica, M. Antònia Pujol, molt motivades per saber què fèiem a «plàstica». Doncs vaig comentar la valoració negativa que se'm va fer arran d'un taller que havia impartit feia poc dins d'un curs de postgrau (dels antics postgraus anteriors al pla Bolonya) que havíem preparat amb molta cura uns quants professors del departament, amb tallers d'una certa especialització. Recordo que el taller anterior al meu l'havia donat una professora que tenia un mètode que propiciava un clima de pau, de seguretat, tot un sistema basat en el guiatge adequat, del que sortien uns productes tan ben acabats que eren l'admiració de molts. Quan vam començar el meu taller, «gravat a l'escola», expressament vaig voler descol·locar a tothom, la majoria mestres en exercici. Una bona inseguretat, un no saber què en sortiria, una mena de dictat a cegues, això és amb el que es van trobar durant la primera sessió, i

(1) Ho podeu mirar a http://www.vam.ac.uk/content/videos/e/video-edmund-de-waal-signs-and-wonders/. En relació a l'obra d'Edmund De Waal es pot consultar el llibre *La liebre con ojos de ámbar: una herencia* (Barcelona: Acantilado, 2012).

amb uns materials que ja coneixien –el linòleum! tots n'havien fet alguna vegada– però ara, sense calcar abans res, directament amb la gúbia, apa! I desprès, a passar-se la planxa uns als altres, i continuar-hi!!! Aquest gran desordre, ara encara ho recordo, va generar una situació límit que em va costar de controlar. Què els hi estava proposant aquella professora, què s'havia cregut. El cas és que van sortir resultats verdaderament inesperats i excepcionalment gratificants per a molts d'ells. Això també ho van reflectir a la valoració final. Però tots van coincidir en el mal moment dels inicis. Tot això ho vaig explicar i la Mª Antònia Pujol, amb un gran somriure em va dir: «tot això del caos està molt bé! I és molt senzill, només es tracta d'avisar abans». Ves per on no hi havia caigut mai. Cóm ho he recordat sempre més, i tant que ho he fet! Semblava, cada inici de sessió, que els avisava de què els torturaria, que ho passarien malament. En fi, per a mi va ser la gran norma educativa: anticipar, deixar clar què pretenem assolir amb cada mètode que usem. I és veritat que funciona.

Això també em fa recordar que quan vaig començar a fer classes a la universitat, a la Universitat de Barcelona, aquell mateix any 1987 també vaig començar a col·laborar amb l'Escola Eina on hi vaig impartir els tallers de gravat durant més de vint anys. Allà els alumnes presentaven el primer dia de classe una disposició a favor de l'assignatura que sempre he agraït. En aquella època el projecte dels estudis d'Eina, llavors es deia escola d'Art i Disseny, era de fusió de les diferents seccions dins d'assignatures proposades d'Art, algunes arribaren a ésser obligatòries, com Volum, Color, Dibuix. Llavors la majoria dels estudiants que venien al taller de gravat eren del Departament d'Art. Des del 2002 els alumnes comencen a ser més variats, venen de les diferents seccions dels dissenys gràfic, d'interiors i de producte, l'escola es va remodelant i es decanta específicament com a l'actual Escola de Disseny i Art, amb els estudis de grau i postgrau vinculada a la Universitat Autònoma de Barcelona.

És a dir, tant si eren estudiants de la secció d'art, dels inicis, com més endavant en què com a optativa venien des dels seus estudis específics dels dissenys, estaven motivats i això feia que aquella assignatura de gravat els hi fos, si més no, suggeridora i atractiva, pel sol fet d'embrutar-se les mans amb la tinta, i la possibilitat de dibuixar amb unes eines que no eren el llapis, si no la punta o el pinzell o la gúbia, i veure les imatges impreses sobre el paper que sortien d'una planxa entintada, passant-la d'un cantó a l'altre pel tòrcul. Allò que havien fet suggerits pels frottages de Max Ernst; per les grans fustes a més de cinc colors de Helen Frankenthaler; per les xilografies travessades de ratlles i puntets de Jerzy Panek. O intrigats per com sortirien les imatges a tres colors, com els linòleums a fons perdut de Picasso...

O inspirats per les «peces celebratòries» de Nancy Spero, collages de peces estampades en paper i apuntalades al mur com un show arquitectònic, com a ella li agradava de repetir. O dels apunts que havien pres anant a mirar i dibuixant de peu, les estatuetes i altres escultures del recentment desaparegut museu Barbier-Müller del carrer Montcada de Barcelona. O *in situ*, gravant en punta seca els animals del parc zoològic directament sobre les planxes de plàstic o de metall.

Voldria destacar que la col·laboració continuada amb Eina va afavorir en gran mesura la meva carrera docent. Pot ser que en les sessions usés el mateix meu tarannà brusc i abrupte i rialler alhora –me'n he fet un far de veure cares de pòquer, molt educada-

ment, com a reacció a alguna sortida meva. Però el fet de ser pocs estudiants, amb els que es podien establir molt aviat complicitats encara que sempre m'equivoqués amb els seus noms, i a mesura que els resultats anaven satisfent les seves expectatives, tot plegat em donava una mena de seguretat i ganes de seguir endavant. També gràcies al contacte esporàdic amb els col·legues que allí impartíem unes classes, vaig conèixer bastants professionals, arquitectes, dissenyadors, artistes. El fet d'impartir alguna assignatura, com va ser, per exemple, un taller específic de Poesia i Collage, col·laborant amb els artistes Maria Girona, Ràfols-Casamada, l'emoció d'estar al seu costat. Notava que m'anava impregnant d'un tarannà molt especial difícil de trobar enlloc més que allà a l'escola Eina. Era justament el contrapunt que em faltava per igualar les balances de l'altra docència, a magisteri, de la qual continuaré parlant.

Les fonts d'inspiració per preparar les sessions, les meves, i les fonts d'inspiració dels seus treballs, els d'ells, els alumnes, i segons el cas, els dels seus futurs, són les mateixes. A més de les lectures obligades i d'altres només per gust, i de converses, amb els experts, els companys i les que es puguin presentar, es tracta d'anar fent un contínuum d'associacions amb coses vistes, pensades, somniades, i d'adquirir els costums d'incorporar-les a l'experiència quotidiana de les docències i dels seus aprenentatges.

Han estat molts d'anys d'amor per trobar catàlegs, per disposar de llibres, per mirar i conèixer les coses que fan els artistes, quins enginys, quins tons de quins colors usen uns i altres. Esbrinar unes formes de fer, imitar el seu traç, estudiar els seus gestos. La curiositat de saber què pensen, per què lluitaven.

Llegir els seus diaris: sorprendre's quan Paul Klee posava noms als seus llapis i els burins i els anomenava amb noms de personatges d'òpera –Rigoletto, Robert le Diable–, per fer d'ells els seus companys de viatge. O quan Sophie Tauber-Arp mentre treballava amb el compàs i el tira-ratlles, s'aturava i mirava cap a dalt al firmament, sentint com formava part d'aquella gran immensitat de l'univers.

Tenir el catàleg a mà és tornar a gaudir i recordar-se de la visió de l'obra al natural, com per exemple els collages de Hannah Höch, per fruir-los una vegada i una altra i a través dels seus escrits, conèixer com els feia i els seus secrets: quan ella va amagar sota una pedra un paperet per celebrar el primer coet que arribava a la lluna...

Molt abans que ells, un Leonardo da Vinci que se'ns fa proper si llegim els seus pensaments escrits i ens sorprèn la seva contemporaneïtat, com si al seu temps alguns éssers no poguessin disposar de capacitats i sensibilitats semblants a les nostres, tot meravellant-se de la bellesa de les taques que fan les humitats de les parets. Les accions i les corrosions dels líquids, no en va ni gratuïtament, en Joan Miró les cita en les seves converses, i explica que un dia va decidir orinar sobre un treball que estava fent, i no només per veure el seu efecte, també com un acte d'oferiment.

Henry Moore, quan recollia de la sorra de la platja els tronquets, palets i petxines rossegades per les ones, i d'aquells forats i torsions en decidia l'origen de la seva escultura.

Mirar i, si es pot, tocar: les subtilíssimes escultures metàl·liques de Gego fetes de nusos, no sabem si són més etèries aquestes o les seves ombres a la paret. Recordo com al MACBA, una jove segurament estudiant en pràctiques que vigilava l'exposició em va

avisar suaument que no toqués tot aquell filat, una cosa que al capdamunt es movia només bufant fluixet!

Gaudir de les obres *in situ*, situades en entorns no museístics com les escultures gegants i juganeres plenes de color de la Nikki de Saint Phalle. Quina sorpresa trobar-ne unes obres seves penjades del sostre metàl·lic d'una estació de tren a Zuric.

Cada cop que vaig cap al taller passo per sota de l'escultura d'en Toni Llena, a la plaça Nova, a Barcelona. Alçar els ulls cap amunt i veure les cordes d'acer sostenint un tros del cel.

Dur a l'aula força llibres. Lluitar amb alguna bibliotecària que no em deixava treure del «seu» lloc de la biblioteca catàlegs massa valuosos per gaudir-ne uns 50 minuts més enllà, a l'aula: quin error d'avaluació! Fins que va arribar l'ordinador a l'aula, més ben dit, el portàtil i el projector. Van ser moments de gran canvi i d'adaptació a una nova situació. La digitalització. Fins llavors havíem estat passant diapositives, un munt, si no es podia dur l'original –em refereixo a la reproducció potser millor del llibre, que tampoc era l'original, és clar. I els vídeos, dels dos sistemes, VHS i Beta. Anys més tard, començar la lluita per, primer saber-ne fer i desprès saber passar a l'aula, un powerpoint, tant senzill com sembla ara: tot un rècord de mals humors, en el meu cas, per arribar no ja a dominar conceptualment l'estri de marres, només per saber com fer funcionar uns miserables botons al començar la sessió. Aquells primers cursos digitals, enfront les meves ineptituds i decepció, sempre s'acostava algun estudiant –solien ser sempre alguna, la majoria dones espavilades– que en un *plis-plas* restauraven la situació. Des d'aquestes línies, els hi vull expressar el meu sincer agraïment.

També són fonts d'inspiració, i molt bones, les mostres del que poden fer els infants: els treballs de nens i nenes del Taller Triangle de Sant Cugat. Vaig tenir una gran sort i que va donar molts bons fruïts, la de conèixer els seus col·laboradors: trobar la Neus, una persona amb una capacitat il·limitada de recursos sobretot referits al volum, amb materials –que llavors, finals dels 80, van ser per a molts de nosaltres una descoberta– el fet que fossin materials de desfeta: cables del fil elèctric del que sortien fils multicolors...; notar la facilitat d'estripar un paper de diari, i la fortalesa i varietat dels papers de seda de colors (mai més el paper xarol ni el pinotxo que eren els únics que tots els alumnes coneixien). Una gran font d'inspiració d'exercicis durant molts d'anys: les converses amb l'Alba, mentre ens acompanyava i ens explicava les propostes, en la visita que fèiem a l'exposició dels treballs de fi de curs, visites que fèiem sempre amb la meva companya de despatx i d'assignatures, Rosa Bachs, ens van motivar així mateix per a les nostres classes. Les poètiques dels assemblatges d'objectes ínfims i minúsculs, com objectes d'una panera dels tresors, i les produccions sorprenents dels nens. Ens ajudava molt saber com se'ls havia motivat; quin havia estat el punt de partença; si ells havien dut els materials de casa; quina mena de mecanisme s'havia propiciat: –poètic? memorístic? inventat? fent servir un sentit o més o tots alhora? Això sí, els tallers eren en hores fora de l'horari escolar, que volia dir un altre tipus d'atenció, de dinàmiques desinhibides, de sorpresa pel que sortiria, de moure's de les taules, de fer-se còmplices els uns amb els altres. Tot això ho vaig anar aprenent del Taller de Triangle. I les fotografies que feia cada mes de maig, dels treballs d'aquells nens i nenes, les vaig anar passant als alumnes de magisteri durant anys i panys.

Em va ajudar molt, també, fer uns tallers de construcció amb nens de P3, P4 i P5 de l'Escola Pública La Floresta, gràcies a la que en aquell temps n'era la coordinadora d'Infantil, la meva cosina Reis Guimerà. Al comentar-li els exercicis que estava proposant a magisteri, em va dir que els fes també amb els nens i nenes de parvulari de la seva escola. Eren exercicis que pensava específics per a estudiants d'Infantil, que consistien en accions d'estripar, retallar, doblegar folis i arribar –demanant als estudiants que només fessin una sola acció (o cada una diferent...)– a aconseguir que s'aguantés per exemple, una casa, amb les seves finestres foradades... tot fet amb un mig foli de paper blanc, i així posant-nos tot el grup d'acord, construir per exemple, un barri amb totes les instal·lacions, esportives, socials, ponts, etc. O fer disfresses amb paper de diari. Era a meitat dels 90. Ja feia temps que estava molt interessada en esbrinar quan és que el nen arriba a assolir la noció del volum, quan ho vol i ho aconsegueix, que alguna cosa s'aguanti per si sola. Teníem els vídeos meravellosos de les recerques d'Isabel Cabanelles de la Universitat Pública de Navarra, que trencaven motllos i animaven a fer proves, experimentacions, recerques. Jo m'havia anat especialitzant precisament en els treballs de construcció, modelat, espai, dins de les assignatures que vam aconseguir anomenar «treballs bidimensionals i tridimensionals», en comptes de la distinció pejorativa i poc clara de «dibuix i manuals». I de forma bastant intuïtiva anava tractant aspectes de fer a l'aula, amb els estudiants, que estava gairebé segura que funcionarien també amb els nens, que els ajudaria a assolir aquell desig que alguna cosa s'aguantés dreta: vaig constatar-ho empíricament en aquell taller amb els nens de La Floresta. El goig de veure'ls amb les seves cases de paper, amb la porta i la finestra; i el pont que s'aguantava amb adhesiu, sobre del terra... que ells havien fet tots solets! Els dos grups estaven formats per nens dels tres cursos, P3 a P5, fins i tot venia un nen amb DI que anava fent, a la sessió següent, allò que havia vist que feien els seus amics el dia anterior. Sempre recordaré una tarda que estaven fent boletes de fang que anaven prement sobre una fusteta: feien un tren i allò era una roda, o era un pont i a l'altre cantó hi havia una casa, tot encara com si ho estiguessin dibuixant, pla sobre el pla. Fins que un dels nens, tot fent boletes, va dir que eren pomes i volia fer un cistell: una bola més grossa, la va prémer pel mig enfonsant-hi els dits, i hi va anar posant les pometes; llavors va voler fer el pomer, i vam anar parlant, i va anar arribant a la conclusió que per aguantar la copa de l'arbre –aquell cistell, forma còncava plena de boletes– havia de fer alguna cosa –una columna! I va començar a amuntegar fang per fer el tronc. Meravellós.

També m'estaven ajudant molt tota una sèrie de propostes segons les diferents etapes considerades del creixement infantil i adolescent, que em va passar l'artista i professor a Belles Arts, Joaquim Chancho, fruit de les seves pròpies observacions i d'experiències docents anteriors. M'hi trobava molt més còmoda i em donaven, aquelles pautes, molta més empenta per actuar per mi mateixa, que per exemple, la majoria de lectures a l'abast, que no eren moltes.

Vaig anar trobant a faltar sobretot estudis i recerques sobre el que abans comentava, com els infants s'apropien de l'espai, el construeixen i l'omplen amb volums. Notava que la majoria d'autors contemplaven el desenvolupament del creixement intel·lectual infantil, i també el motriu, només des del vessant del dibuix. Fins i tot en Lowenfeld, un dels pocs que apuntava explícitament a les capacitats infantils en aquells estadis, segons unes tendències més visuals o més hàptiques, preferia no pronunciar-se massa clarament, optant per definicions molt generalistes de les possibles produccions dels

nens en els diferents estadis. Vaig estar uns anys molt motivada cercant –amb converses amb els companys, amb bibliografia, observant les produccions infantils en volum– fins que vaig poder arribar a establir unes constants que em permetessin incidir més en aquest aspecte, el del volum, en les meves sessions. Aquí m'hi van ajudar molt dues Roses: una, la companya de despatx i amb qui vaig compartir durant alguns anys una assignatura de l'especialitat d'Infantil –ella, encarregada de la bidimensió– i que em feia embadalir del que em deia tot observant en els infants els processos dels seus gargots. I una altra, una companya meva dels estudis de l'Autònoma que tornaré a citar més endavant. Ella responia totes les meves preguntes i m'anava explicant amb molt detall tot el que havien anat fent les seves dues nenes, des que van néixer, sobretot, el seu procés psicomotriu. El que són les coses, més tard li vaig anar passant informació (l'entusiasme no li calia) per animar-se a donar les assignatures d'educació artística a la seva escola concertada. Animar-se a llançar-se al buit, ja que era llicenciada en Història Contemporània, no havia fet cap optativa d'art, i encara menys contemporani! Si enllustrem les nostres capacitats descobrim camins mai imaginats. Durant molts anys hem anat comentant i compartint els resultats de les nostres respectives propostes, i de qui eren els treballs que he pogut passar a classe si no dels seus alumnes de l'ESO?

En el meu cas la preparació per a la docència va ser autodidacta, sempre em semblava que em faltaven uns fonaments pedagògics i, abans ja ho he dit, dels didàctics mai n'acabava d'estar convençuda, del que m'aportaven algunes lectures recomanades per les persones més enteses. Evidenciava sobretot les meves carències enfront de persones que semblaven que en sabien molt, sempre he estat una persona molt insegura, en tot. Així que també vas aprenent que no totes les seguretats són bones amigues per a la teva inseguretat. Has de buscar bé i acabes trobant allò que t'ajuda.

Em va ajudar molt treballar alguns aspectes del discurs de Vigostki –ho vaig trobar en uns estudis seus sobre llenguatge, ara no tinc a mà el llibre, una edició de Buenos Aires– on vaig entendre la formació dels preconceptes de l'infant. Buscava seguint un sisè sentit que em feia trobar coses quan les cercava. I seguia molt en Bruno Munari i totes les seves troballes i recerques. Em donava moltes ales llegir en Tonucci.

Ara cercaré una escletxa per on tornar més enrere, potser per parlar dels meus estudis. Van començar primer, a una escola pública on hi vaig anar fins als 10 anys. Després, el batxillerat, a les Teresianes del carrer Ganduxer, amb la matrícula gratuïta. El canvi va ser dolorós, m'ho havia estat passant molt millor allà al República Argentina, on anàvem junts nens i nenes. A les monges després no m'ha sabut gens de greu haver-hi anat, però llavors patia bastant. Només m'agradava la geografia, em tenien meravellades la Tierra de Campos i les seves collites de mel. No recordo gens què dibuixàvem, i sí que recordo que cosíem. I que jugàvem a indis als jardins del col·legi en ocasions de festa. I les nostres incursions d'amagat als primers corredors de la clausura. Ara després de tant d'anys, amb el grup que llavors vam formar, ens hem tornat a trobar, i tot i els diferents rumbs que varen prendre les nostres vides, noto que hi ha algun aspecte que conservem d'un aprenentatge en comú. El que vaig aprendre de les monges teresianes de Santa Teresa de Jesús, les que duien hàbit, va ser, sobretot, d'escriure bé el castellà. «Haz lo que hagas», «Todo pasa, nada queda», màximes que recordo d'unes ceràmiques color xocolata brillant penjades a les parets que t'anaves trobant de tant en tant. Però haig de dir també que vaig patir bastant, cosa que ajuda, diuen. Després de la revàlida

de 4t, em van enviar a les Javerianes –unes altres monges, seglars– a fer un curs de batxillerat laboral, una dèria del meu pare que volia que fos una bona secretària. I en acabar, allí mateix vaig treballar de telefonista, la meva primera feina. I després, que bé, allò era el que jo volia, vaig entrar als cursos de l'Escola Massana, en l'especialitat de Disseny Publicitari. Recordo que durant el batxillerat aprofitava moltes ocasions per presentar treballs amb trossos retallats i enganxats de revistes, amb alguns intents de retolació. I ja de molt abans, sempre dibuixava, sempre el mateix. Després vaig entrar a una companyia d'assegurances, La Unión y el Fénix Español, ara sí, de secretària. Un parell o tres d'anys, i quan estava cursant tercer, a la Massana, un bon dia van demanar algú interessat a treballar amb dos grafistes de renom, Ribas & Creus, cosa que vaig provar i em van acceptar. Un canvi de treball, molt qualitatiu per a mi, però passar als 19 anys d'un bon sou a gairebé començar de zero, a casa va ser un cop baix, sort de la meva mare, que en tot moment em va donar el seu suport i em va animar a fer el canvi. Sort d'ella. Vaig començar escombrant el terra i netejant els pots de tempera, i poc a poc, vaig començar a dibuixar i fer marques i logotips. Anava a casa del fotògraf, duia els treballs per reproduir, feia treballs per imprimir amb el compàs i el tira-ratlles sobre el paper *couché*, rascant amb la *gilet* tot el que no havia de sortir imprès. Allà va ser on vaig conèixer al següent aprenent que va entrar darrera meu, en Francesc Vila, després un dels primers i més antics grafistes de TV3. Des de llavors la nostra amistat s'ha nodrit sempre de mirades crítiques envers els nostres respectius treballs.

Aquell va ser un dels primers canvis importants en la meva vida professional: deixar un avenir prometedor de secretària, i entrar d'aprenent a un estudi de grafistes. Eren molt bons i molt reconeguts dins la professió, rebien molts premis internacionals. Treballar dos anys amb ells va enriquir el meu currículum d'una forma sobtada. A l'acabar els estudis –vam ser la primera promoció oficial, la del 1968, amb exàmens oficials a la Llotja, me'n vaig anar a fer una ampliació d'estudis a Brussel·les, l'únic lloc que vaig trobar que feien alguna cosa explícita de publicitat, l'École Supérieure des Techniques de Publicité. Tot el curs anant a classes per la tarda, i una gran sort d'entrar a treballar a un estudi gràfic, l'agència Dechy Publicité, per fer unes pràctiques remunerades, pels matins. Allà vaig fer una gran amiga, que més tard i durant molts anys ha estat directora de la seva agència Nauss-Design, ara s'acaba de jubilar. Em sembla molt important fer esment d'aquestes amistats, com també les relacions que sempre he mantingut amb alguns dels companys de la Massana, com l'amic Carles Subirà, al capdavant sempre de l'agència Subirà & Associats, perquè encara que no en l'exercici, m'han mantingut viu l'interès professional amb el disseny, la font dels meus estudis i coneixements del dibuix, del color, de la composició, del que es feia a la Bauhaus... i que després vaig començar a desenvolupar a les meves classes. Sempre em va agradar i em va estimular la manera de dibuixar d'en Carles, i d'alguns altres que ara no cito: en la nostra formació, ens ajuda molt seguir el treball dels companys, és ben cert. Ja ens ho deia el professor de dibuix, el Sr. Noé: tu ves fent, mira més el model que el teu dibuix, no moguis el cap, només els ulls, gira el cap només per mirar el que fa el del teu costat, i després de donar una volta, ves al teu lloc i dibuixa de nou.

Després del curs a Brussel·les, a Barcelona encara vaig treballar uns anys en diverses agències de publicitat, fins que en la darrera, en un ajustament de personal, com que era la última persona que havia entrat, em van proposar una indemnització bastant suculenta que vaig acceptar i em va facilitar el que ja feia temps volia fer: muntar un

estudi de gravat, amb un tòrcul. Acabats els estudis, havia començat a aprendre litografia i gravat al Conservatori de les Arts del Llibre, a Barcelona. I llavors, muntar el taller de gravat també va ser començar una altra etapa important de la meva vida laboral, i em vaig poder plantejar deixar definitivament el disseny gràfic. Ja feia un temps que em demanava com s'estava desenvolupant aquella professió bastant nova encara al nostre país, i verdaderament no em satisfeia. Em semblava que els clients manaven massa dins les agències; que els tècnics publicitaris, qui tenien les entrevistes amb aquells, no defensaven del tot el nostre treball, un treball de creació gairebé de laboratori i que finalment, haver de seguir els capritxos irracionals d'aquells clients que no estaven disposats a valorar la nostra feina, en la que crèiem i molt, i haver de canviar aspectes o començar de nou tota una campanya per allò que «qui paga mana»; tot plegat, m'anava desmoralitzant. Notava, senzillament, una gran falta de respecte per la nostra professió, i no tenia ganes de lluitar. Em va deixar d'interessar ser grafista.

Amb el taller de gravat muntat vaig emprendre una etapa nova, començant a fer estampacions de gravats per compte d'editors. I mentrestant, anava gravant i aprenent. Unes quantes companyes de les Arts del Llibre van començar a anar als cursos internacionals d'estiu a l'Accademia Rafaello d'Urbino, a Itàlia. Una d'elles, l'Antònia Vilà, venia de tant en tant al taller, i m'explicava coses que aprenia en els seus estudis d'Història de l'Art. Es tractava d'una assignatura sobre l'art públic romà, del professor Palol de la Central, jo l'anava escoltant mentre anava treballant en alguna planxa. Ara fa poc, durant l'estiu de 2013, desprès de tants i tants anys d'amistat, encara ho recordàvem. Un dia em va explicar amb tot de detalls un examen que acabava de fer sobre els embussos de tràfic a Roma perquè la ciutat s'anava omplint d'escultures i fonts –amb els trofeus, retrats i emblemes imperials– que l'anaven ocupant desmesuradament. Literalment, em trobava dins d'aquells llocs que m'anava explicant, els carrers empedrats de Roma, les seves fonts, gairebé hi veia els gats mirant impertèrrits com dos romans emprenyats desencallaven els seus carros. Dos estius vam anar a Urbino a l'Accademia a fer gravat, i l'Antònia m'anava explicant tot el que sabia i més davant les meravelles d'Urbino, davant dels Ucellos, dels Pieros de la Francesca, dels Dürers a Florència; del Giotto a Assís, del mausoleu de Gal·la Placídia, a Ràvena. En fi, tant em va encomanar el seu entusiasme i tant em feia gaudir mirant meravelles, que ho vaig fer tot per poder-me matricular a la Universitat Autònoma de Barcelona, –els exàmens de majors de 25 anys els vam preparar entre tres amigues en 3 mesos– i vaig començar els estudis d'Història de l'Art, combinant entre obligatòries troncals i optatives, amb els d'Història Contemporània. Cinc anys de nervis preparant treballs, una nova vida, la universitària, entre gent més jove i amb una altra amiga, la Rosa Matas, més de la meva edat, que també s'havia atrevit a continuar els seus estudis desprès de néixer la seva segona filla. També amb ella després hem continuat sempre fent intercanvi dels nostres «sabers». Abans ja ho he comentat.

Tornava a estudiar, anava gravant, havia començat a fer alguna exposició individual, havia començat a guanyar algun premi en alguna biennal. Començaven temps favorables i obrien noves galeries a Barcelona dedicades a l'art gràfic amb moltes expectatives. Havia començat a donar classes de dibuix a adults.

Aquells primers anys desprès de la dictadura van donar una nova empenta, entre d'altres moltes coses, a la valoració de l'educació artística, que ja havia escampat les

seves llavors en temps de la República. A finals dels 70 un creixent interès per l'expressió artística va fer sorgir a Barcelona alguns tallers privats, on graduats de la Massana i llicenciats de Belles Arts donaven classes de dibuix, de pintura, d'esmalts, de modelat, de ceràmica. Al matí, les clientes eren mares i àvies; a la tarda, fora de l'horari escolar o del treball, els tallers s'omplien de nens i nenes i d'altres adults disposats a aprendre a dibuixar o a fer un munt de coses.

De fet, la meva estrena en l'ensenyament va ser en un d'aquells tallers, Tandem. M'ho va proposar una de les dues noies que el duien, la Rosa Bonet, ella va ser qui em va animar a donar classes a adults de batik. També fèiem sessions de dibuix al carbó amb nens i nenes. El batik es un tipus de pintura que vaig aprendre de forma autodidacta, el vaig estar practicant durant un temps al meu taller. Els resultats sorprenents dels colors tenyits sobre cotons i sedes em van dur també a fer una exposició a Barcelona. Anys més tard, degut al coneixement d'aquella tècnica, i també ja com a gravadora, en Miquel García, un company meu d'Història de l'Art, l'iniciador del vídeo a la llavors encara Escola Universitària de Vic, em va proposar i ho vam fer, unes sessions per produir alguns materials didàctics de tècniques de batik i de gravat per poder fer a l'escola, produïts pel grup que més tard es va constituir, si no m'equivoco, com l'editorial Eumo. I encara uns anys més tard he tingut el goig d'estar en el seu tribunal de tesi doctoral.

Al meu taller de gravat també hi venien uns quants adults que volien aprendre a dibuixar. Fins que una mare va venir a veure'm i em va preguntar si no feia també classes per a nens: mai se m'hagués ocorregut! M'havia atrevit amb persones de la meva edat, adults... però amb nens! Com són els nens? Em feia pànic, però a poc a poc m'hi vaig anar trobant la mar de bé: preparava la taula de l'estudi amb molts papers de diari, els pots d'aigua, els pinzells, els colors en les oueres de plàstic. Cada sessió era molt important. Venien contents i pintaven i treballaven el fang. Vaig fer un curset d'estiu de modelat en fang a Rosa Sensat, i el demès va venir rodat. Un nen, una nena, ho poden fer tot, dibuixant amb una barreta de carbó, pintant i fent mescles amb el pinzell, fan un pebrot, una cadira, un càntir, qualsevol objecte que els hi pugui interessar, i aquesta és la nostra feina, només animar-los, fent sempre preguntes. Fèiem poses, i ens dibuixàvem, o la cara del company, o aquell balcó que vèiem a través de la finestra. Tot això a l'escola no ho feien. Dibuixàvem els cactus de fora la terrassa si feia bon temps, i al maig vam pintar a les parets un gran fons del mar ple de peixets, algues i taurons. Eren grupets de 6 o 7 nens i nenes, des dels 6 fins als 13-14 anys.

I un bon dia, era pels principis dels 80, vaig entrar a treballar a una escola concertada i durant 6 anys vaig donar classes a la 2a etapa d'EGB com a especialista de Plàstica i Pre-tecnologia. Ho feia amb el títol de graduada especialitat Disseny Gràfic. Un equip mixt de monges i seglars, molt trempat; vaig aconseguir el respecte per l'assignatura, disposàvem d'una aula especial i allà venien tots els cursos. De tant en tant entrava la directora una mica preocupada pel xivarri que se sentia des de fora, i sortia contenta observant com tots estaven treballant. Hi vaig aprendre a programar, i a defensar algunes coses en el claustre. I si encara no he trobat el moment de citar els primers llibres que em van ajudar en les meves classes potser ara és el moment de fer-ho: *Us i funció expressiva de la plàstica a l'escola* d'Esther Boix i Ricard Creus, i el manual *Desarrollo de la capacidad creadora* de Viktor Lowenfeld; també uns llibres sobre el tema de l'editorial Casals per a la segona etapa d'EGB. Som a principi dels anys 80.

Allà a aquell col·legi ens vam iniciar a l'art contemporani unes quantes generacions (jo també!), fent que entrés en la programació d'una forma gradual: entre d'altres coses vam pintar amb grafits tot el pati, vam fer unes quantes instal·lacions. Jo estava acabant Història de l'Art, a l'especialitat d'Art Contemporani a la Universitat Autònoma de Barcelona.

El 1987 vaig entrar a treballar a la Universitat de Barcelona per un anunci al diari. Any de moltes assemblees, de reivindicacions i lluites dels *penenes*, de vagues. Llavors al departament que es deia Didàctica de l'Expressió Plàstica, hi havia dos grups de professors, se'n deien seminaris, a mi em va tocar anar al de «Manualitzacions», de la qual cosa gairebé no m'interessava res. Sort de les meves companyes que em van anar posant al corrent, i d'un curset intensiu de com fer màscares i capgrossos, que organitzaven els artistes de Can Boter un cap de setmana a Tiana, just abans de començar les meves sessions.

Un departament és una unitat postissa, no deixa de ser una entitat abstracte, formada per persones, que a la fi són els qui compten. Tant li fa si no pensen el mateix, és suficient tenir les mateixes ganes de treballar, em sembla que és la dedicació intensa i segons els tarannàs, apassionada, integral, que fa els seus efectes. I sempre es troben afinitats. Treballar en petits equips, controlar bé de què s'està parlant i tractant, procurar tenir visions d'ocell que vola per damunt dels arbres, veure molts i molts paisatges, tornar al punt que ens ha tocat, i fer de nou cada vegada. El que em sembla que és esperançador és veure que aquestes mateixes ganes les tenen les noves generacions de professors, al menys prop meu, i fa ràbia i dolor en quines condicions angoixants han de treballar, de tots és sabut aquesta situació actual. Però una cosa bona em sembla que té la universitat, és la «llibertat de càtedra» (quina ironia, de càtedra!). Si captem el seu sentit més profund i en fem un ús responsable i respectuós, en certa manera és la confiança que la institució deposita en cadascun de nosaltres de forma que és quan entreguem al màxim la nostra disposició docent. Aclarir aquest punt em sembla cabdal, el departament és només un embolcall i a l'aula som cadascú de nosaltres, un o els que siguem si compartim, amb els nostres alumnes. Aquest gran respecte al fer individual sense cap tipus de coerció haig de dir que l'he viscut plenament tots aquests anys, al departament. Em sembla que no és així a tot arreu.

Amb el temps el departament va passar a anomenar-se Didàctica de l'Educació... –i no de l'Expressió... i aquest va ser un símptoma que també algunes coses començaven a canviar.

A tot això hi va ajudar molt el trasllat al campus Mundet, llavors en dèiem encara la Vall d'Hebron. El departament va estar per fi, en un sol lloc, i no dividit entre Sants i Pedralbes. Més tard, l'entrada de l'àrea de CAV (Comunicació Àudiovisual) va ser per a bastants de nosaltres molt benvinguda. Amb aquesta nova àrea i disposant d'un segon cicle com eren llavors els estudis de CAV, es podia pensar en tirar endavant un programa de doctorat, comptant amb la col·laboració i empatia d'un bon equip i a la qual cosa m'hi vaig dedicar a fons fins aconseguir el primer programa de doctorat bianual del departament, Comunicació, Art, Educació, que desprès al segon bienni va ser interuniversitari. Aquest era un dels meus somnis, aconseguir un programa de doctorat a la nostra facultat, ja que els estudis de magisteri encara eren estudis de diplomatura i en

tot cas, els programes de doctorat de l'Educació Visual i Plàstica a la Universitat de Barcelona es donaven a Belles Arts. Aquells dos biennis van donar un bon nombre d'estudiants de doctorat, alguns d'ells ara són professors doctors de les dues àrees del departament.

Ara potser podria parlar de la meva tesi, que té relació amb el gravat i amb Polònia.

Quan vaig entrar a la Universitat de Barcelona compaginava producció artística i docència, la primera era molt necessària perquè empenyia sempre a la segona. Després d'haver fet alguna exposició individual anava participant en biennals i mostres col·lectives arreu del país i a fora. Vaig rebre una invitació, l'any 1988, per exposar a una galeria estatal de Polònia, llavors encara sota règim comunista. El juny del 89, una setmana després de les primeres eleccions i la victòria de Solidarnosc vaig exposar a la Galeria BWA de Przemysl, ciutat del sud-est, als pre-Càrpats. El director de la galeria, l'artista, dissenyador gràfic i gravador Tadeusz Nuckowski em va convidar també a participar més endavant a un *plein-air*, una trobada d'artistes convidats de països diversos, que la galeria –com un costum de molts dels països de l'Est establert ja abans de l'època soviètica– venia fent uns anys ençà, els anomenats Slonne Konfrontacjie. Va començar per a mi una experiència diria fulminant i misteriosa, conèixer un país tan llunyà i tan proper alhora, ja que el gravat, la meva especialitat, era d'allò més comú, gairebé tots els artistes que anava coneixent eren professors també de belles arts i molts d'ells eren gravadors.

Els *plein-airs* als quals durant molt d'anys, i encara ara, hem estat convidades Antònia Vilà i altres amistats que hem anat proposant, com en Francesc Vila de TV3, eren per mi el laboratori d'on havia de germinar el meu treball per a després tot l'any. Una setmana i no gaire més, a Slonne, al peu del riu San, eren el temps i l'espai on cada un de nosaltres, a la seva habitació, o a l'aire lliure, treballava en solitari, a més de les trobades amb els altres artistes, els intercanvis d'experiències en les discussions, i les posades en comú, el visionat de nombrós material audiovisual i l'exposició final de la nostra obra, l'any següent, era exactament assistir a un simposi intensíssim, en aquest cas, artístic. Al riu San vaig començar les meves primeres accions i instal·lacions dels anys 90, que després vaig anar continuant a altres bandes del nostre país.

Polònia es un país de llarga tradició en l'art del gravat. L'acostament fortuït a aquest país em va animar llavors a reprendre el tema de la tesi, que primer havia volgut relacionar amb el significat del fet del gravar. Vaig poder ajuntar les èpoques de docència en un dels dos semestres i així podia viatjar per fer una recerca *in situ*. Vaig començar a aprendre el polonès junt amb un amic interessat també en aquesta llengua, l'antropòleg Joan Bestard. Junts compartim encara després de molts anys el nostre afany d'arribar a parlar i sobretot entendre una mica bé la llengua polonesa, cada un pels seus respectius interessos. Aprendre l'idioma va ser una eina imprescindible per a poder tirar endavant la meva tesi d'història de l'art, que vaig presentar el 1997 amb el títol *Del gravat: una aproximació al seu estudi a la Polònia contemporània*.

Després de tant anar a Polònia, he acabat per establir-hi el meu taller d'estiu.

Fins aquí m'agradaria haver deixat explícit que per a mi la docència i la producció artística –aquesta última en tant que recerca constant– havien d'anar de bracet, en la

màxima mesura possible. On afluixa una l'altra empeny. Però també és cert que cada vegada es va anar fent més difícil; al nostre país l'Acadèmia no valora prou encara un tipus de recerca que no sigui estrictament la de la producció escrita. En el currículum acadèmic compta més la valoració per *peers* d'un article en una revista indexada, que una obra premiada en una biennal internacional per un jurat professional. O que la realització d'una exposició segons un projecte presentat i aprovat per un conjunt d'especialistes en la matèria. Es una lluita antiga.

Quins han estat els grans puntals, cabdals en els meus anars i venirs? Són primer de tot, les persones. Els amics i les amigues, els companys i companyes de feina, docents i no docents; d'algunes n'he parlat, les que no cito no vol dir que no les tingui en la ment. També n'han estat molts alumnes, d'importants.

En segon lloc, els tallers on he fet i faig feina, on gravo i estampo. El meu taller del carrer Olesa, que vaig establir el 1973; el taller de l'Antònia Vilà, del carrer Palau, darrera la plaça San Jaume, que va establir poc després. Allà hi donàvem les classes d'Eina els primers anys. Es allà on encara continuem fent les Edicions del Calaix d'Estampes amb l'Antònia, des de 1984, edicions per a uns pocs subscriptors de gravats nostres i d'artistes amics, Alicia Vela, Joaquim Chancho, Ràfols-Casamada, Maria Girona, Francesc Artigau, Enric Mas, Jordi Fulla... i d'exalumnes joves promeses ara bons artistes en actiu –sempre l'ull que no s'equivoca de l'amiga Antònia– com Mim Juncà, Leticia Feducci, Marcos Palazzi, Mercè Luz...

Amb el temps la meva producció ha anat també pel camí del llibre d'artista, fent un recorregut que ajunta els processos d'anar fent-ne autoedicions i l'interès en aprofundir en l'estudi d'aquesta parcel·la, atreta per la multiplicitat de sentits que s'hi donen des dels seus inicis al 60' i per anteriors produccions d'artistes russos, polonesos i altres. Al 1998 vam fer sorgir a Barcelona el grup 13L, 13 llibres –de tretze artistes– la majoria d'ells professors de la Facultat de Belles Arts, que en el temps ens ha dut a més de mostrar la nostra obra en vàries exposicions, del nostre grup i en itinerants especialitzades, també l'assistència a congressos específics amb la presentació de ponències... Al 2008 em van encarregar de preparar una mostra dels nostres llibres del 13L a la galeria BWA d'art contemporani de Przemysl, Polònia.

He deixat palès aquí quins han estat els meus interessos?

Ara potser per acabar, m'agradaria transcriure, em sembla que també és un lloc adequat, el text que vaig redactar com a full de sala de la meva darrera exposició, que vaig titular «Papers i dibuixos» al Celler de Can Ginestar de Sant Just Desvern, el maig de 2013. Mostra una mica també el sentit que ha anat prenent la meva obra, part de la qual continuo fent –el que són les coses! altra vegada, als tallers de Les Arts del Llibre allà on van començar tantes coses.

> Som a l'estiu de 2007, al petit estudi de Zalesie, prop dels pre-Càrpats. Estic sentint el soroll de les serres com tallen els troncs allà dins dels boscos; a vegades sento quan cau un arbre, llavors s'atura la serra una bona estona, se senten els crits dels llenyataires –són treballadors a sou de l'ajuntament– que es donen ordres de treball.
>
> Apareixen després els troncs numerats i ordenats en llargues rengleres, pel camí del costat del bosc per on passegem els forasters, que a vegades és un camí ple de fang si no ha parat de ploure durant una setmana. «Al bosc no hi entreu mai, no hi podeu entrar sols», diu la meva veïna; només quan hi anem amb ella i la gossa, i les seves filles, també amb el seu home, hi caminem trepitjant les branques seques,

equivocant-nos de dreceres, aturant-nos a fer fotos de bolets verinosos, grans, rodons, vermells amb taques grogues. «Són els bolets dels contes», ens diem.

La paraula meravella és la que defineix, em sembla, l'experiència del Bosc.

A l'estudi, vaig cercar una forma de fer que fos el més semblant a continuar aquella experiència. Amb el dibuix buscava la bellesa solitària, la llum i la penombra, el silenci, els crits de les converses dels ocells, els teixits dels verds de les fulles vistes des de baix. Fulles que vaig escollir com a patrons que anava posant sota el paper i anava fregant amb la barreta de grafit. Gairebé hi parlava, amb la fulla. Havia d'enllestir aviat perquè la fulla s'assecava i anava trencant-se... Sento la seva olor de fulla: mentre la vaig pressionant sota el paper hi deixa el seu perfum, ho recordo com si fos ara mateix.

Evoco aspectes que m'ajuden a esbrinar de quina manera es va produint el meu treball i el sentit que aquest va agafant. Aquests aspectes marquen camins que potser després es deixen, segons algunes decisions i senyals que ens avisen perquè ens aturem i mirem: a vegades lluny i fora del paper, o a prop, empaitant amb els dits l'insecte que ens meravella (o ens fa la guitza).

A mesura que anaven sorgint sobre el paper blanc les formes que feia amb el frottage, em semblava que establia una complicitat amb anònimes dones avantpassades, amb el seu art minuciós i pacient d'anar brodant llençols i coixineres. Ara de gran, mentre dibuixo, la memòria em fa recobrar gestos oblidats com quan, als 10 o 12 anys feia puntes al coixí, i assistia a les aparicions d'històries minúscules teixides entre el fil dels boixets o en els brodats de punt de creu que fèiem al col·legi.

Vaig anomenar aquella primera sèrie de dibuixos *hafty-embroideries*, literalment brodats.

Situant la meva producció dins d'un sistema general de projecte en procés, es podria dir que acostumo a fer ús de la repetició com una forma de fer sortir la imatge. Reiteració, anar i tornar, avançar i girar enrere, actes fets amb els mínims gestos de desplegar o recollir. La intenció de deixar escrit el present es va fent manifesta a mesura que, activant conscientment la repetició –amb el llapis, el pinzell, la punta de gravar, la gúbia, tant li fa– el resultat comença a fer-se visible i s'apropia de l'espai del paper i sembla que el temps també s'hi diposita. El temps és un agent tant actiu, en el dibuix... No té figura, no té color –sembla– però hi queda fixat, com un vernís o un tel transparents.

Una condició on s'articulen bé els meus hàbits de fer feina és l'alternança dels llocs de treball. L'aparició de la rutina em fa sentir bé. Tant és així que cada temporada que passo allà a Zalesie començo igual: arribo, desplego els papers sobre la taula i segueixo, com si ho hagués deixat el dia abans. Allà m'emporto, embolcallada, la feina feta al taller d'aquí: aiguaforts, fotogravats i puntes seques estampats sobre fins papers ... que m'agrada anar ressituant com petits collages al llarg del paper desplegat i em sembla que funcionen a manera de guies pautades.

Així, evocant el Bosc, van començar els dibuixos que ara es mostren aquí per primera vegada, i així he anat fent, passant pels Dibuixos de tardor fins a les Mimoses d'aquest últim febrer.

D'ençà de llavors, 2007, han anat sorgint altres sèries. Una d'elles evoca el Riu –el San– i es va mostrar en format d'instal·lació, (2012, a la Galeria BWA a Kielce, Polònia) en papers on flueix el goteig de l'aquarel·la acompanyats d'una imatge fotogravada i estampada, repetidament, sobre un paper fi que tremola si passes pel seu costat...

L'entorn del gravat sembla adherit a aquells viatges d'anada i tornada... D'allí puc arribar a aquí amb puntes seques fetes in situ, per exemple, i amb nous projectes per anar fent en la quotidianitat del dia a dia. Aquí, enmig de la ciutat, les muses dels tallers ens acompanyen amagades darrera el tòrcul, o sota les pedres, o entre els pots de tinta i també són fonts d'inspiració o –si més no– d'acolliment en els actes fallits, en les sorpreses, en les coses buscades i retrobades i que resten sobre el paper, finalment.

Les Mimoses: són les mimoses del campus, les primeres flors de cada mes de gener. Any rere any l'alegria de veure-les mentre anem pujant a peu per la carretera...

Zalesie, setembre de 2013.

Relato de una diseñadora devenida formadora de maestros: la pasión por la creatividad

Resumen: Se trata de un relato donde la autora va dibujando sus modos de hacer en su tarea docente a la que llegó siguiendo diferentes direcciones que se encuentran y entrecruzan, y, al mismo tiempo, comienzan, se tuercen y se convierten en un lugar donde detenerse. A su vez, se describen las afinidades que relacionan estos recorridos con los amigos y amigas de viaje y las bolsas llenas de las sorpresas, desencantos, empujones, y hallazgos, y el *dropbox* donde se van metiendo todas las cosas –los artistas, los autores, y todo lo que se quiera– que gustan y ayudan para ir trabajando.

Palabras clave: arte, estética, diseño, grabado, educación artística, formación de maestros

Récit d'une dessinatrice devenue formatrice de professeur(e)s: la passion pour la créativité

Résumé: Il s'agit d'un récit dans lequel l'auteure dessine, petit à petit, ses manières de faire dans sa tâche d'enseignement à laquelle elle est parvenue en suivant des diverses voies qui s'entrecroisent et, parallèlement, recommencent, se tordent et aboutissent à un lieu final. Il décrit aussi les affinités qui mettent en rapport ces parcours avec les rencontres de voyage et des sacs pleins de surprises, de charmes, de pressions, et de trouvailles; et la *dropbox* dans laquelle on met tout en vrac –les artistes, les auteurs, et tout ce qu'on veut– qui plaisent et aident à travailler.

Mots clés: art, esthétique, dessin, gravure, éducation artistique, formation de professeur(e)s.

Account of a designer who has become a teacher trainer: the passion for creativity

Abstract: In this account, the author outlines her approach to teaching work, which she arrived at by following paths that converge and intertwine and, at the same time, begin, change course and become an end point. In turn, she describes the affinities between these paths, friends on the journey and cases full of surprises, disappointments, motivation and finds; as well as the dropbox where she puts everything –artists, authors and anything else– that is appealing and helps her to continue with her work.

Key words: art, aesthetics, design, engraving, art education, teacher training